

## Araştırma Yapan Kurumlar için Politika Geliştirme ve Uygulama, Politikanın Etkinliği ve Uyumunu için Pratik Bilgiler

Yazar: Mafalda Picarra, Jisc

Gözden geçirenler: Alma Swan, EOS ve Marina Angelaki, EKT

Ekim 2015

İngilizce aslından Türkçeye çevirenler: Güleda Doğan, Yaşar Tonta, Umut AI, Orçun Madran (Hacettepe Üniversitesi)



### Özet

Üniversiteler, araştırma kurumları ve araştırma fonlayanlar tarafından kabul edilen Açık Erişim (AE) politikalarının sayısı hızla artmaktadır. Açık Erişim politikaları veri tabanı ROARMAP (Registry of Open Access Repository Mandates and Policies), dünya çapında 520'si üniversiteler ve araştırma kurumları tarafından kabul edilmiş 733 AE politikasının var olduğunu kaydetmiştir. Bu kısa doküman, AE politikalarının nasıl geliştirildiğini ve nasıl etkili bir şekilde uygulanıp, uyumlu hale getirilebileceğini anlamak ve kavramsallaştırmak amacıyla, politika oluşturma süreçlerini, politika etkinliğini ve politika uyumunu değerlendirmektedir. Özellikle, AE politikalarında genellikle belirtilen ölçüt ve unsurları özetlemekte; AE politikalarının geliştirilmesi, izlenmesi ve gözden geçirilmesi konularında bilgilendirici bazı yararlı adımları işaret etmekte; hangi AE politikası unsurlarının politika etkinliğine katkıda bulunduğunu belirtmekte ve uyumlu AE politikalarının yararlarına dikkat çekmektedir.

### I. Açık Erişim politikaları: bilgiyi herkes için ücretsiz yapmak

#### Açık Erişim politikaları: ölçütler ve unsurlar

AE politikaları genellikle belli ölçüt kümelerini kapsar. Çoğunlukla, araştırma çıktılarının arşivlerde depolanmasına, depolanan çıktıların açık erişim yapılmasına ve çıktıların açık erişimli olarak yayımlanmasına ilişkin gereklilikleri içerirler. Bu ölçütler içerisinde, AE politikaları genelde şu **unsurları** içerir: depolanacak araştırma çıktılarının türleri, depolanacak çıktıların sürümü, nerede depolanacağı, depolama tarihi, depolama istisnaları, depolanan çıktıların açık erişimli olacağı tarih, ambargo süresinin uzunluğu, lisanslama şartları, açık erişimli olarak yayımlanacak araştırma çıktılarının türleri, nerede yayımlanacağı (açık erişim ve/veya karma dergilerde), yayın maliyetlerinin fonlanması ve yayın fonlarının kullanım şartları.

Önemli biçimde, AE politikaları **zorunlu olmalarına** veya **zorunlu olmamalarına** göre ayrılabilir. Zorunlu AE politikaları a) yazarların araştırma çıktılarını bir arşivde depolamalarını zorunlu tutan ve/veya b) yazarların araştırma çıktılarını bir yayıncı vasıtasıyla açık erişim olarak yayımlamasını zorunlu tutan politikalardır. Zorunlu olmayan AE politikaları yazarlara a) araştırma çıktılarını bir arşivde depolamalarını ve/veya b) araştırma çıktılarını bir yayıncı vasıtasıyla açık erişim olarak yayımlamalarını sadece tavsiye/talep eder ya da yazarları bu konuda teşvik eder.

Genel anlamda, AE politikaları araştırma çıktılarının **bir arşivde depolanması** (Yeşil AE) veya **açık erişim ya da karma dergilerde yayımlanması** (Altın AE) konusunda çoğunlukla bir tercih belirtir. İlk durumda, araştırma çıktıları belirlenmiş bir ambargo süresinin ardından ücretsiz olarak erişilebilir hale gelir. İkinci durumda, araştırma çıktıları çoğu durumda bir Makale İşlem Ücretinin (Article Processing Charge – APC) ödenmesinin ardından hemen erişilebilir hale gelir.

Özetle, AE politikalarının unsurları ve gereklilikleri farklılık gösterir. Politikaların anlatımında vurgulananlar bir Yüksek Öğretim Kurumu için daha ilgili olduğu düşünülen konulara, açık erişim uygulamak için mevcut kaynaklara ve dışsal AE politikalarının (örneğin, araştırma fonlayıcı AE politikaları) kurumsal AE üzerinde birtakım etkilerinin ya da sonuçlarının olup olmadığına bağlı olarak değişebilir.

## Bir Açık Erişim politikasının geliştirilmesi ve gözden geçirilmesi

AE politikası geliştirmenin en önemli faydası daha fazla araştırma çıktısının çevrimiçi ücretsiz olarak erişilebilir olmasıdır. Araştırmacılar, araştırma çıktıları açık erişim yaparak bilgi transferini kolaylaştırır, bilimsel araştırmaya ivme kazandırır, teknolojik gelişmeyi ilerletir ve sosyal refahı artırır. Önemli biçimde, araştırma çıktılarına açık erişim aynı zamanda, Yüksek Öğretim Kurumlarında gerçekleştirilen araştırmaların etkisinin ve görünürlüğünün artmasına katkı sağlar ve araştırma profillerini artırır. Bu nedenle, AE politikaları kabul edilirken Yüksek Öğretim Kurumları politikaların etkin bir biçimde geliştirilmesi, uygulanması, izlenmesi ve gözden geçirilmesi konusunda bilgilendirecek bir dizi adımı çoğu kez dikkate alma ihtiyacı duyar. Aşağıdaki tablo bu adımlardan bazılarının neler olduğunu daha ayrıntılı olarak ele almaktadır.

## I. Politika geliştirme ve uygulama

### 1. AE politikası geliştirmek ya da AE politikasını gözden geçirmek için danışma ve hazırlık sürecine başlayın:

- Bir çalışma grubu oluşturun,
- AE konusundaki farkındalığı ve AE politikasının hangi konuları içermesi gerektiğini düşündüklerini tartışmak için uygun kurumsal paydaşlara danışın.

### 2. AE politikasını planlayın:

- AE politikası geliştirme konusundaki kılavuzları inceleyin<sup>1</sup>;
- Politikaların gerekliliklerini ve politikaların üzerinde durduğu noktaları anlamak için önemli araştırma fonlayıcıların (örneğin: RCUK, HEFCE, Wellcome Trust, EC)<sup>2</sup> AE politikalarına bakın;
- Politikaları önemli miktarda açık erişimli içerik sağlama konusunda başarılı olan yüksek öğretim kurumlarına ait örneklerle bakın<sup>3</sup>;
- Kurumsal AE politikasında bir politikanın 5 önemli adımına yer vermeyi gözardı etmeyin<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Üniversite AE politikaları için iyi uygulamalar ([link](#));  
MedOANet açık erişim politikaları uygulama rehberleri: araştırma yapan ve araştırma fonlayan kurumlar ([link](#));  
Açık Erişimin gelişimi ve tanıtımı için politika rehberi, s. 45-57 ([link](#));  
Fon sağlayan kuruluşlar ve üniversiteler için açık erişim politika tercihleri ([link](#)).

<sup>2</sup> HEFCE AE politikası ([link](#)); RCUK AE politikası ([link](#)); Avrupa Komisyonu Ufuk 2020 AE politikası ([link](#)).

<sup>3</sup> Kurumsal politikaların uygulanması üzerine bir dizi örnek çalışma PASTEUR4OA websitesinden erişilebilir olacaktır ([link](#)).

<sup>4</sup> PASTEUR4OA raporu: AE politikaları ([link](#)).

### 3. Açık Erişim politikasının etkin uygulanmasını destekleyecek mevcut insan kaynaklarını ve finansal kaynakları göz önünde bulundurun<sup>5</sup>:

- Kurumda açık erişimin uygulanması için gerekli olan finansal kaynakları<sup>6</sup> değerlendirin. Örneğin: bir arşiv geliştirilmesine gerek olup olmadığı, arşiv yazılımının güncellenmesine gerek olup olmadığı, kurumun açık erişim yayıncılığı için fon sağlayıp sağlamayacağı, blok fon kullanıp kullanmayacağı ve yeni personelin işe alınmasına gerek olup olmadığı;
- İnsan kaynaklarının vasıflarını ve politikanın etkin uygulanmasının sağlayacak araştırma destek personelinin eğitim gereksinimini göz önünde bulundurun.

### 4. Açık Erişimi kurum düzeyinde desteklemek için gerekli olan altyapıyı, sistemleri ve süreçleri göz önünde bulundurun:

- AE politikasının uygulanmasını desteklemek için hangi altyapıya (örneğin: arşiv yazılımı, arşiv barındırma hizmeti) ihtiyaç olduğunu kontrol edin<sup>7</sup>;
- Politikanın etkin uygulanmasının desteklenmesi için hangi iç sistemlerin, süreçlerin ve iş akışlarının gerekli olduğunu değerlendirin<sup>8</sup>.

### 5. Taslak AE politikasını Üniversite Senatosuna, Araştırma Komisyonuna ya da diğer ilgili birimlere sunun.

### 6. AE politikasına, uyum gerekliliklerine ve mevcut destek mekanizmalarına<sup>9</sup> ilişkin farkındalığı artırmak için bir savunuculuk ve iletişim planı uygulayın.

## II. İzleme ve gözden geçirme

### 7. AE politika etkinliğini izleyin ve politikaya uyum düzeyi ile ilgili veri toplayın:

- Politika etkinliğini nasıl izleyeceğiniz ve raporlama amacıyla politikaya uyum ile ilgili nasıl veri toplayacağınız konusunda örneklere bakın<sup>10</sup>.

### 8. Araştırma fonlayıcıların AE politika gereksinimlerine uyum konusunda raporlama yapacak sistemleri uygulayın:

- Önemli araştırma fonlayıcıların (örneğin: HEFCE, RCUK, Wellcome Trust, EC) raporlama gerekliliklerini neler olduğunu inceleyin;

<sup>5</sup> AE politikası uygulamada insan kaynakları ve finansal kaynaklara ilişkin hususları içeren konuların kısa bir değerlendirmesi, yüksek öğretim kurumlarının Açık Erişime uyma konusundaki hazır olma durumunu değerlendiren "Açık Erişimin Ortak Çalışmaya dayalı Kurumsal Değerlendirmesi" aracı ([link](#)) içerisinde sunulmaktadır.

<sup>6</sup> Finansal kaynaklar üzerine biraz bilgi için Araştırma Fonlayanlar ve Üniversiteler için Açık Erişim İş Modelleri raporuna bakınız ([link](#)).

<sup>7</sup> AE altyapısı ile ilgili biraz bilgi için Açık Erişim Hizmetlerinin Sürdürülebilirliği raporuna bakınız ([link](#)).

<sup>8</sup> Bir yüksek öğretim kurumunun AE iş akışı örneği için Imperial College'ın A açık erişimi basitleştirme yaklaşımını inceleyin ([link](#)).

<sup>9</sup> UCL, Nottingham ve Newcastle Üniversiteleri tarafından ortak geliştirilen savunuculuk alet kutusunun bir örneği için linke tıklayın ([link](#)).

<sup>10</sup> Örneğin, Fonlama Konseyleri 2014 sonrası Araştırma Mükemmeliyeti Çerçevesinde (Research Excellence Framework) Açık Erişim için bilgi ve denetim gerekliliklerini içeren açıklamalarda bulundular ([link](#)).

- Kurumun hangi fon sağlayıcılara, nasıl ve ne zaman raporlama yapması gerektiğini belirleyin;
- Raporlamanın doğru olmasını sağlamak için kurumun hangi adımları izlemesi gerektiğini dikkate alın.

**9. Üniversitenin AE politika etkinliğini düzenli olarak değerlendirin ve üniversite paydaşlarından geri bildirim alın.**

**10. Ulusal ve uluslararası politikalardaki değişiklikleri kapsamı için AE politikasının gözden geçirilmesine gerek olup olmadığını periyodik olarak değerlendirin.**

Tablo 1: AE politikası geliştirme, politikayı uygulama, izleme ve gözden geçirme

### Açık Erişim politikalarının etkinliği

Bir AE politikasını geliştirirken ya da gözden geçirirken, yüksek öğretim kurumları bu politikaların etkili olmasını nasıl sağlayacaklarını düşünmelidirler. Daha fazla araştırma çıktısının çevrimiçi ücretsiz erişimini sağlamak için AE politikalarının tek başına varlığı yeterli değildir. Politika oluşturma aşamasında ve sonrasında izleme düzeyinde, bazı faktörler politikaların etkili olmasına ve beklenen sonuçların elde edilmesine katkı sağlayabilir. Zorunlu AE politikalarının zorunlu olmayan AE politikalarından<sup>11</sup> daha etkili olduğunu onaylayan önceki çalışmalara dayalı olarak, PASTEUR4OA 120 üniversitenin zorunlu AE politikalarını etkinliklerini değerlendirmek amacıyla incelemiştir. Bu her bir kurumun Açık Erişimli materyal yüzdesinin o kurumun her yıl yayımlanan toplam makale sayısı ile karşılaştırılarak ölçülmüştür.

Bu doğrultuda, bu araştırma en başarılı politikaların -daha yüksek düzeylerde araştırma çıktısının açık erişimli yapılmasını sağlayanlar- aşağıdaki önemli politika unsurlarını içeren politikalar olduğunu göstermiştir<sup>12</sup>:

- Politika **araştırma makalelerinin** kurumsal arşivde **depolanması gerektiğini** belirtir (yani politikanın zorunlu olması);
- Politika **depolamadan feragat edilemeyeceğini** belirtir: yani, ambargo şartları ne olursa olsun makale politika tarafından belirlenen yerde depolanmalıdır;
- Politika **depolanan kayıtların Açık Erişimli olması gerektiğini belirtir** ve bir ambargo varsa kayıtlar ambargo biter bitmez Açık Erişimli yapılmalıdır;
- Politika makalelerin depolanmasını kurumdaki **araştırma değerlendirme / performans değerlendirme** yöntemleri ile ilişkilendirir: yani politika, politika gerekliliklerine uygun şekilde depolanmayan makalelerin performans incelemelerinde ya da araştırma değerlendirme çalışmalarında dikkate alınmayacağını belirtir.
- Politika bir yazarın yayımlanmış çalışmasına ilişkin **belli hakların saklı olduğunu** belirtiyorsa, bu eylem zorunlu ve feragat edilemez olmalıdır.

Özetle, bu ölçütlerin tümünü içeren ve Tablo 1’de vurgulanan politika geliştirme, uygulama ve izleme adımlarını dikkate alan bir politikanın, geniş hacimli açık erişimli içerik sağlamada başarılı olması daha muhtemeldir.

<sup>11</sup> Gargouri, Y., Hajjem, C., Lariviere, V., Gingras, Y., Brody, T., Carr, L. ve Harnad, S. 2010. Self-Selected or Mandated, Open Access Increases Citation Impact for Higher Quality Research. PLOS ONE, 5 (10). e13636 ([link](#)).

<sup>12</sup> PASTEUR4OA raporu: AE politikaları ([link](#)).

## Açık Erişim politikalarının uyumu

AE politikalarının geliştirilmesi, uygulanması, izlenmesi ve gözden geçirilmesinden başka bir diğer ilişkili faktör de politika uyumudur. AE politikalarının uyumunu teşvik etmenin yararları çeşitlidir. Özellikle, politika uyumu araştırmacılar için daha basit bir politika resmi yaratılmasına katkıda bulunur ve araştırmacıların bir ya da çok sayıda AE politikasına uymaları konusundaki beklentiyi artırır (örneğin: bir kurumsal ve/veya bir araştırma fonlayıcı AE politikası). Aynı AE politika uyum ölçütü küresel düzeyde uygulanabilirse, araştırmacı hareketliliği üzerine de etkisi olabilir. Politika uyumu aynı zamanda, AE politikaları ve politikaların izlenmesi konusunda öneriler getirmesi ve politika uyumunu raporlaması gereken araştırma destek personelinin üzerindeki yükü de azaltabilir. Sonuç olarak, politika uyumu araştırma fonlayıcılar ve kurumsal AE politikaları arasındaki tutarlılığı artırır.

Politika uyumu, kurumsal AE politika unsurlarının tamamını ya da büyük kısmını diğer AE politika modeline yakınsatarak başarılabilir. Örneğin, bir araştırma fonlayıcı AE politikası. Aşağıdaki tablo kurumsal bir AE politikasını diğer bir politika modeline uyumlu hale getirmek için dikkate alınması gereken üç önemli konuyu vurgulamaktadır.

### I. Politika uyumu

1. **Önemli araştırma fonlayıcıların açık erişim stratejilerini ve politikalarını inceleyin (örneğin: ulusal araştırma fonlayıcı AE politikaları ve Avrupa Komisyonu'nun AE politikası)**

2. **Hangi araştırma fonlayıcıların AE politikalarının söz konusu kurumda daha büyük bir etki yaratacağını fakat aynı zamanda hangi politika modelinin ulusal düzeyde, Avrupa Birliği düzeyinde ve küresel düzeyde daha büyük ölçüde uyuma teşvik edeceğini değerlendirin.**

3. **Kurumsal AE politikasının nasıl diğer politika modelleriyle tamamen ya da büyük ölçüde uyumlu hale getirilebileceğini değerlendirin.**

- Araştırma fonlayıcıların AE politikalarına bakın ve politika unsurlarının hangi kısımlarında daha fazla benzerlik olduğunu inceleyin. Kurumsal AE politikası söz konusu politika unsurlarında aynı gereklilikleri uygulayabilir mi? Bu politika unsurlarının iç sistemler, süreçler ve kaynaklar anlamında uyarlanmasının etkileri nelerdir?
- Diğer taraftan, araştırma fonlayıcı politikaları arasında büyük farklılıkların olduğu kısımlara bakın. Yüksek öğretim kurumları aynı gereklilikleri geçerli politika modellerinin çoğu tarafından uygulandığı şekilde uyarlayabilir mi? Bu politika unsurlarının iç sistemler, süreçler ve kaynaklar anlamında uyarlanmasının etkileri nelerdir?

*Not: Araştırma fonlayıcıların çoğunun AE politikaları ile ilgili bilgi SHERPA/JULIET ve ROARMAP'de bulunabilir. Bazı fon sağlayıcıların gerekliliklerini karşılaştırmak için kullanılan bilgilere bu veri tabanlarından erişilebilir.*

Tablo 2. Açık Erişim politikalarının uyumu